

den apró gondja, baja. Egyformán hiba, ha a feletteseket aprólékos dolgokkal fárasztjuk, vagy ha a testületet nagyvonalúan tájékoztatjuk.

Az információk *ellenmondók* is lehetnek, ezért igazságtartalmukat mindig ellenőrizni kell. Ott, ahol bemondásra születnek az ítéletek, konkolyként terjed az intrika, a besúgás, rohamosan megromlik a testületi légkör. Ugyanez vonatkozik a szülőktől, külső (köztük felettes) szervektől érkező panaszokra, észrevételekre is. Arra különösen ügyelnie kell mindenkinek, hogy ne csak azokat az információkat tekintse hiteleseknek, amelyek megegyeznek a dologról, személyről alkotott *előzetes elképzeléseivel* (a beskatulyázás veszélye!).

Iskoláink gyakorlatában jelenleg a verbális kommunikáció uralkodik. A testületi szoba tábláin kiírások tömege diszeleg, megbeszélések és értekezletek követik egymást. Hogy az egyéb lehetőségeket mennyire nem aknázzák ki, jellemző, hogy sokan még a csengő jelzéseket sem veszik komolyan (folytatják az órát).

GYAKORLATOK:

1. Figyelje meg iskolájában a testület tagjainak metakommunikációit a tanítási órákon! (Lekicsinylés, bizalmatlanság kifejezései...)

2. Az utóbbi években pedagógiai életünkben egészséges erjedés indult meg. Legbiztosabb jele, hogy megszűnt a Korán tisztelet. Ma már nem egyetlen tankönyvre esküszünk, azonos kérdésekről különböző nézetek fogalmazódnak meg, de mindegyik a szocialista pedagógia talajáról fakad. A pedagógusnak joga van ezekkel vitatkoznia, s azt fogadhatja el közülük, amelynek érvei meggyőzőbbek, s amelyek a gyakorlatban — minden elmélet próbáján — is megállják a helyüket.

Milyen nézetek élnek ma például az eredményvizsgálatokról?

3. Feleljen a következő kérdésekre:

- Mit nevezünk kommunikációnak?
- Mi a metakommunikáció?
- Mit értünk információn?
- Miben látja ezek pedagógiai szerepét az iskolában?
- Mít tehet annak érdekében, hogy a kommunikáció kellőképp ki nem aknázott lehetőségei (dekorációk, falújságok stb.) nagyobb szerephez jussanak?
- Hogyan használja fel információit tevékenysége színvonalának emelésére?
- Milyen szerepe van mindezeknek a gyerekek életében?

DR. TÖRÖK LÁSZLÓNÉ
Tanárképző Főiskola, Szeged

Személyiségjegyek gyűjtése a szociometriai módszerek alkalmazásával az osztályközösség fejlesztése érdekében

Az osztályfőnök nevelőmunkájának egyik legfontosabb célja a jó, szocialista tartalmú osztályközösség megteremtése. Kis tanulmányomban azoknak az osztályfőnök kartársaknak szeretném átadni a szerzett tapasztalatokat, akik szintén mindent elkövetnek, hogy tanulóik személyiségjegyeit mindjobban megismerjék a jó osztályközösség kialakítása érdekében.

Öt vázlatpontban sűríttem össze mondanivalóm lényegét:

1. A szociometriai vizsgálat szükségszerűsége.
2. A szociometriai vizsgálat lényege.
3. A felmérés módjának meghatározása és lebonyolítása.
4. A felmérés értékelése.
5. Következtetések a jövőre, tervek készítése.

1. A szociometriai vizsgálat szükségszerűsége

Mint osztályfőnököt évek óta élénken foglalkoztatott az a kérdés, hogyan férközhetnék még közelebb tanulóim személyiségéhez, miként tudnám áttörni azt a láthatatlan falat, amely a tanár és a diák között még a legközvetlenebb órávezetés mellett is nemegyszer érezhető. Ilyenkor a megkövetelt fegyelem természetes módon a legkevesebb lehetőséget biztosítja az egyéni megnyilvánulások, főleg az érzelmi adottságok felmérésére. A tanítási órán megfigyelhetjük tanulóink értelmi képességét, aktivitását, fáradékonyágát, önfegyelmzési készségét, de mindez nagyon iskolaizú és nem ad elég alapot a tanulók megbízható és sokoldalú megismeréséhez. Osztályfőnöki megfigyelésre az óráközi szünetek is adnak lehetőséget. Magában ez is kevés, mert az órán megkötött mozgáskedv hirtelen felszabadulása révén hajlamossá válik a tanár, hogy jónéhány gyereket csupán fékevezett, rikoltozó, rohángáló emberkének lásson. Maradnak még a kirándulásokon tett megfigyelések, a családlátogatások, az úttörőfoglalkozások és természetesen az előző tanévek osztályvezetőinek feljegyzései a tanulókról.

Mindezek ismerete után felmértem osztályom tanulóközösségét. Hatodik osztályban vagyok osztályfőnök, második éve tanítom őket, s úgy éreztem, hogy ezalatt megismertem egyéniségüket, a közösségben elfoglalt helyüket. Az az összegezés, amit az előbb felsorolt tapasztalatszerzési területekre építve készítettem, nem volt megnyugtató számomra. (Ez az összegezés egyébként azokon az osztályfőnöki feljegyzéseken alapult, amelyeket hagyományos és előírt módon minden évben az osztályvezetők készíteni szoktak, és ki fűzetben, ki pedig – mint én is – kis dossziében a tanulókról nyilvántartunk.) Olyan lényeges vonásokat hiányoltam személyiségismereti adataimból, amelyek elsősorban az egymás közötti kapcsolatokra vonatkoznak. Rádöbbsentem arra, hogy a viselkedési okok feltárására a hagyományos módszerek nem voltak elegendők. Ekkor fordultam a szociometriához.

2. A szociometriai vizsgálat lényege

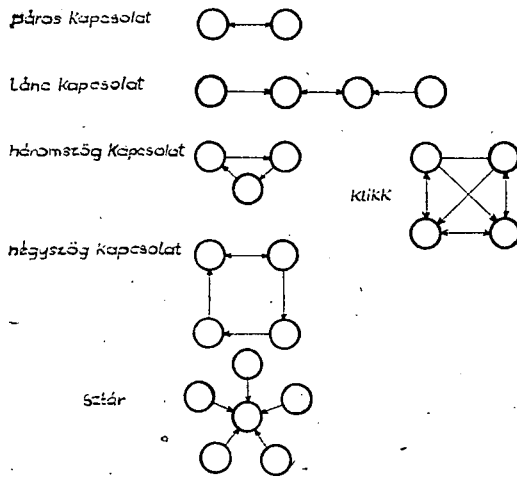
Amikor a tudománynak ezt a területét kezdtem tanulmányozni, még nem gondoltam, hogy a későbbiekben mennyi hasznos tapasztalatra teszek szert. A forrásmunkák mutatták az utat, azokat a lehetőségeket, amelyeket el lehet érni. Tömören fogalmazva megmutatták, hogyan lehet a személyiségismeretet megbízhatóan gyarapítani a tanulók spontán megnyilatkozásai alapján. Nyilvánvalóvá vált számomra az is, hogy a tanulói spontán megnyilatkozások legőszintébben az osztályközösség keretében jutnak kifejezésre.

„Az iskolai osztály csoport jellegű társadalmi képződmény. Az osztály azonban másfajta csoport, mint a család, vagy a baráti csoportosulás. Mesterséges, intézményesített csoport, lényegében kényszerképződmény, amelynek létrehozását törvények, rendeletek, a tanulók kora, neme, lakóhelye, valamint az határozza meg, hogy az iskola hogyan csoportosítja a tanulókat stb. Ebből a kezdeti, labilis társadalmi kép-

zödményből válik az osztály — a közös célok, az együttes munka, a közös élmények hatására — közösséggé. Ezt a folyamatot elsősorban pedagógiai, szociológiai és pszichológiai törvényszerűségek szabályozzák. Az osztály fejlődését, dinamizmusát, szerkezetét, kohézióját — tehát a csoportokban érvényesülő törvényszerűségeket — a szociálpszichológiai módszerekkel lehet legjobban tanulmányozni.” (6. 157.)

A szociometriai vizsgálat első lépéseként az osztályfőnök több szempont szerint választ, vagy állít össze kérdéseket, melyekre a tanulók írásban adnak feleletet. Ezek a válaszok rendszerint arra vonatkoznak, hogy a gyermek számára fontos élethelyzetekben kiket választana, illetve utasítana el társai közül. A pozitív, illetve a negatív válaszok értelmezésével akkor érhetünk el jó eredményt, ha a kérdések számát a leglényegesebb dolgok megismerésének arányában állapítjuk meg és nem zúdítjuk a tanulókra tucatszámra. Ezek a kérdések szerepelnek a felmérő lapon. A felmérő lapok készítése nincs szigorúan megszabva. Tág teret kap a tanár, hogy célja szerint válogasson, saját ötleteit úgy kamatoztassa, hogy reális választ kapjon kérdéseire.

A kapott válaszokat a kölcsönösségi táblázatban, a „mátrix”-ban dolgozza fel, melynek lényege az, hogy függőleges és vízszintes vonalhálózatra vezeti fel a tanulók jelzéseit, melyekből kivethetők az egymás közötti kapcsolatok. Az osztály-szociogram nem más, mint a kölcsönös kapcsolatok térképszerű kivetítése. Már rápillantásra sokat mond a pedagógusnak, ha a különféle alakzatokba tömörülő osztályközösség feltárul előtte. Melyek a leggyakoribb alakzatok? (1. ábra)

1. ábra

Páros: amikor két tanuló között kölcsönös választás van.

Lánc: egy-egy tanuló beiktatásával két-három pár kapcsolata.

Háromszög: kölcsönös kapcsolat három tanuló között.

Négyzet: egymással rokonszenvező négy tanuló alkotja.

Csillag: egy tanuló foglalja el a központi helyet, hozzá legalább négy tanuló társa kötődik, de azok között nincs kölcsönös kapcsolat.

Magányos: a legszerencsétlenebb helyzetű tanuló, akit senki sem választ. (Lehet, hogy ő sem választ.)

Ezek az alakzatok azonban nem mindig, sőt legritkább esetben alakulnak ki ilyen tisztán. Legtöbbször keveredve jelentkeznek. A szociometriai eljárások segítsé-

gével fény derülhet az osztályfőnök számára a tanulók társas helyzetére is. Megtudható, kit hányan választottak pozitívan, illetve negatívan. Milyen a személy helyzete a közösségben? Központban van-e, vagy kiszorult az osztályközösség peremére? Ennek értelmében a következő kategóriákat állapíthatjuk meg:

- Legkedvezőbb helyzetű:* a legtöbbet választják pozitívan.
- Kedvező helyzetű:* az átlagnál több a pozitív szavazata.
- Megfelelő helyzetű:* az átlagnál kevesebb a pozitív szavazata.
- Kedvezőtlen helyzetű:* alig kap pozitív szavazatot.
- Legkedvezőtlenebb helyzetű:* senkitől sem kap pozitív szavazatot.

Ugyancsak helyzetképet nyerünk osztályunk tanulóinak társas magatartásáról is. A társas magatartási normák kategóriái a következők:

- Társas:* aki választ, de őt is többen választják.
- Közömbös:* nem azokat választja, akik őt választják.
- Társatlan:* nem választ társat, de őt sem választják.
- Mások iránt érdeklődő:* nagy számban választ másokat.
- Mások érdeklődését vonzó:* a legtöbbet választják.
- Ellenszenvet tanúsító:* sok az elutasító választása.
- Elutasított:* a negatív választások tárgya.

A lehetőségek között szerepel ugyanakkor az is, hogy a társas-közösségi rangsort felállítsuk a pozitív és a negatív válaszok alapján. A pozitív rangsor élén a „sztárok” állnak, míg a legnépszerűtlenebb tanulók a rangsor végére szorulnak. Ezek az elutasítottak. A kérdésekre adott válaszok kimutatják, kik az osztályban a legmegbecsültebb tanulók, és ha úgy állítjuk össze a kérdést, hogy indoklást is kérünk, akkor a válaszokból kitűnik: miért élvezik társaik bizalmát, milyen magatartási, vagy emberi tulajdonságuk vonzza az őket választó társaikat.

Felismerhető az is, hogy az osztálynak hány központja van. Lehetőség nyílik, hogy a különböző alakzatokba csoportosuló tanulókat megfigyelve irányítsuk az osztályközösség fejlődését. Majd időnkénti rövid felmérésekkel a további alakulást vizsgáljuk és ellenőrizzük.

3. A felmérés módjának meghatározása és lebonyolítása

A kérdőív (felmérőlap) összeállításával az egyik célom az volt, hogy minél alkalmasabb félévi ülésrendet alakítsak ki osztályomban, másik közvetlen célom pedig az úttörő hulladékgyűjtési akció beindításához szükséges brigádszervezés végrehajtása volt. Alapvetően mégis a teljes osztályképre voltam kíváncsi, mégsem akartam, hogy a túlbonyolultság veszélye fenyegetse az eredményt, és éppen ezért a lehető legegyszerűbb módon állítottam össze a kérdőívet.

1. Asztalos Péter
2. Bálint György
3. Csontos Pál
.....
.....
19. Szabó Gábor
20. Végvári Ildikó

2. ábra

A felmérőlap csupán egy ritkán (3-as sortávval) gépelt osztálynévsor volt. Minden tanuló neve előtt az osztálykönyvbéli sorszám szerepelt. A név után kipontozott sor és a sor végén egy függőleges vonallal kétcentiméternyi négyzet leválasztva.

Világos és könnyen kezelhető lapra kerülnek tehát az egyszerű jelzések. A felmérő-lapon mindössze 7 kérdésre adott válasz szerepel a lehető legegyszerűbb jelzésekkel. Három kérdés pozitív jellegű, három kérdés pedig negatív jellegű, a hetedik kérdést pedig úgy szerkesztettem, hogy az előző hat kérdés kontrollját kapjam.

Első kérdés: Húzd át X-alakban annak a tanulónak a számát piros ceruzával, aki mellett a legszívesebben ülnél az osztályban. Írj a kipontozott sorra rövid indoklást, hogy miért. (Pl. segít, süg, jókedvű, a barátod, vicceket mesél, jó tanuló, jó magatartású stb.) Az első kérdés tehát a munkára vonatkozik.

Második kérdés: Karikázd be annak a két társadnak a számát piros ceruzával, akikkel leg-szívesebben játszol együtt. (Nem kértem indoklást.) Ez a kérdés tehát a játékra vonatkozik.

Harmadik kérdés: Rajzolj négyzetet piros ceruzával annak a három pajtásodnak a száma köré, akiket meghívnál a születésnapj uzsonnádra. Összesen az uzsonnán csak négyen lehetnek. Ez a szó-rakozásra vonatkozó kérdés.

Negyedik kérdés: Húzd át X-alakban kék ceruzával annak a társadnak számát, aki mellé a leg-kevésbé szívesen ülnél az osztályban. Írd mellé, hogy miért! Az első negatív kérdéshez ismét indoklást kértem.

Ötödik kérdés: Karikázd be kék ceruzával annak a két társadnak a számát, akikkel semmi-képpen sem akarsz játszani.

Hatodik kérdés: Foglald kék ceruzával négyzetbe annak a három társadnak a számát, akiket semmiképp sem hívnál meg a születésnapj uzsonnádra.

Hetedik kérdés: A lapod szélén levő kis négyzetekbe rangsorold osztálytársaidat. Számokkal jelezd, ki kerül szerinted az első helyre, ki a második és így végig mind a húszat. Ehhez a kér-déshez nem adtam szempontot. Rábíztam a válaszolóra, milyen érzések alapján rangsorol. A vála-szok engem igazoltak.

A felmérőlap elkészítése után kiválasztottam a legalkalmasabb osztályfőnöki órát a lebonyolításra. Az osztályfőnöki órán a legközvetlenebb a hangulat, egy nagy családot alkotunk, felszabadultabban beszéljük meg az eltelt hét eseményeit. A jutalmazásoknak és a dorgálásoknak is ez az ideje. „Most ismét olyan osztályproblémák foglalkoztatnak — mondtam az osztálynak —, melyek megoldásához szükségem van a ti véleményetekre. Minden őszinte válasz az osztály közös javát szolgálja.” A komoly hang megtette a hatást: kíváncsi tekintettel várták az ismertetést. Húszan vannak: 15 fiú és 5 kislány figyelt rám feszülten.

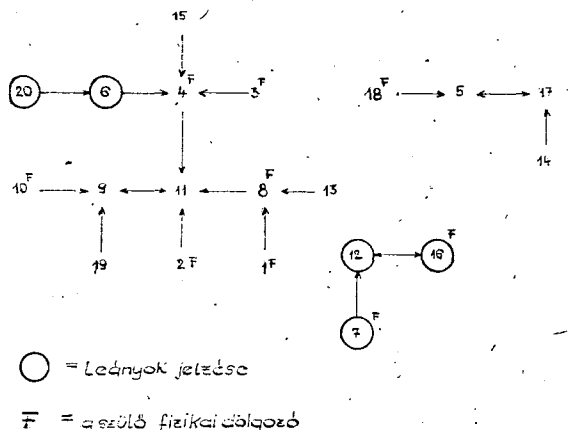
Ismertettem a felmérőlap összetételét, de nem mondtam el a kérdéseket. Ezután kiosztottam a kérdőíveket. Kértem, hogy mielőtt hozzákezdünk, mindenki húzza alá a saját nevét. Sima, egyszerű osztálynévsort láttak maguk előtt, tehát a bonyolult-ságnak még a látszatát is sikerült elkerülni. A feladat kérdéseit egyenként ismertet-tem. Addig nem mondtam a következőt, amíg mindenki el nem készült az alapos válasszal.

A bevezető ismertetéssel együtt mindössze 30 perc (!) alatt elkészült a kérdő-ívek kitöltése. Azok beszédese után még mindig bőven maradt időnk egyéb osztály-problémák megbeszélésére is.

4. A felmérések értékelése

Az egyes kérdésekre adott válaszok feldolgozását a 2. pontban ismertetett eljárások szerint végeztem. Az első teendőm egy olyan szociogram készítése volt, amely a padtárs megválasztásával kifejezésre juttatja, hogy ki, ki mellett szeretne leg-szívesebben ülni. Az indoklások azt is tükrözik, hogy miért. (3. ábra.)

A feldolgozásnál számok jelölték a tanulókat. Az értékelés megkönnyítésére az 5 kislány számát bekarikáztam. Az ábrán tehát a karikába foglaltak lányokat jelölnek. A fizikai dolgozó szülők gyermekét a szám melletti „F” betű jelöli. A kevert alakzatokból rögtön kitűnik, hogy különválnak az öt kislány. Közülük négyen egymást választják társnak, míg az ötödik, akinek a lelegevenebb a természete, aki a fiús játékokat mindenenek felett kedveli, most is fiú padtársat választ.

3. ábra

A 11-es számmal jelzett tanuló kapta a legtöbb pozitív szavazatot, majd a 4-es és a 9-es. A 11-es fiútanuló a legjobb magatartásúak közé tartozik. Jó pajtás, segítőkész barát, de nem a legjobb tanuló. Főként a példás magatartásával gyakorol a többiekre igen jó hatást. Sohasem gúnyolták jó magatartásáért és nem csábították csínytevésre, mert tudták, hogy úgy is hiába. Elismerik szerény, csendes modorát, nagyra értékelik a barátságát és rokonszenvét.

A 4-es számmal jelölt tanuló ugyanakkor az osztály legcsintalanabb, legélénkebb, sőt legrosszabb magatartású tanulója. Majdnem ugyanannyian választják pozitívan, mint a legjobb magatartású 11-es fiútanulót. A 4-es tanulónál sem a tanulmányi eredmény a döntő. Körülbelül egyforma tanulmányi eredménye van ennek a két, nagyon ellentétes magatartású tanulónak. Ez a választás engem is meglepett, mert a legrosszabb magatartású tanulót választók úgy indokolták választásukat, hogy ez a fiú jókedvű, jószívű, igazi barát, szívesen látja barátait otthon is vendégül. Központi helyzetét figyelembe véve a kölcsönhatások pozitív gyarapítását lehetne célul kitűzni, és ha éppen a legjobbhoz vonzódna, magatartása is javulhat.

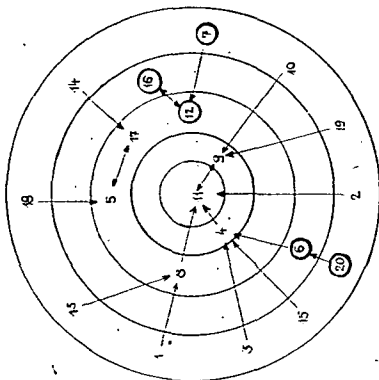
Páros kapcsolat van a 9-es és a 11-es, az 5-ös és a 17-es, a 12-es és a 16-os számú tanulók között. Természetesen csak abban az esetben vettem tekintetbe ezt a választást, ha ez a kapcsolat nem megy a fegyelem rovására.

A negyedik kérdést, azaz az első negatív kérdést csak akkor használtam fel, ha a feltétlen elszigetelésre volt szükség. Nagyon szemléletes módja a kivetítésnek körsémán való ábrázolásmódja. (4. ábra.)

A körséma magyarázataként megjegyzendő, hogy körökbe rajzoljuk a tanulók

számát. A körök száma mindig attól függ, hány szavazatot kapott az a tanuló, akire a legtöbb szavaztak. A legbelső körbe kerül annak a száma, akit a legtöbb választottak, míg a legkülső körbe azoké, akit senki sem választott. Fordítva: a negatív válaszok ugyanígy ábrázolhatók a körsémán.

A centrumban levő tanulók helyzetét, a körséma alapján, tehát két ellentétes végletéről nézhetem. Leginkább az izgatott, vajon miért kerültek annyian a külső körökbe, akiket senki sem választott? Ismét nagyon meglepő eredményt kaptam. Az osztályközösség peremére kiszorult 14-es tanuló például a tanárok szerint az egyik legkézségesebb, legszolgálatkészebb, mindent vállaló fiú. Ha valaki csak a hagyományos eljárás szerint figyelni és értékeli ezt a gyermeket, akkor feltétlenül pozitív irányban hajlandó minősíteni. Nézzük csak, mit mondanak róla a válaszok:

4. ábra

„Önző.” „Nem szeret mosakodni.” „Árulkodó.” „Lenézi a többieket.” „Dicsekvő.” Ezek a válaszok meggyőzhetnek bennünket arról, hogy az általunk eddig alig ismert emberi magatartása miatt került a közösség peremére. A válaszokból az is kitűnik, hogy ez a fiú különleges testi erővel rendelkezik, és a vélt vagy a valóságos sérelmeit fenyegetőzéssel és verekedéssel igyekszik megtorolni. Láttuk tehát, hogy ebben az esetben a testi erő fölénye erősen negatív szerepet játszott a közösség értékeitében.

Az 1-es és a 3-as jelzésű tanulók szintén erős fizikumúak, de sokkal gyengébben tanulnak és rendszerint kihúzzák magukat a közösségi munka alól. A közösségbe való beilleszkedésük úgy válna lehetővé, ha jobban alkalmazkodnának társaikhoz és nagyobb részt vállalnának a közös munkából is. Ehelyett közömbösen hagyják, hogy mások dolgozzanak helyettük, legfeljebb gúnyolják azokat, akik önzetlenül munkálkodnak a közösség érdekében. A visszavágás természetesen nem marad el, gúnynevük születik: „dagadt”, „poca” stb. A kötekedés, a konfliktus rendszerint verekedéssel zárul.

A kör szélére került még 2 kislány is. Ez majdnem természetes, mivel kevesen vannak és egymást választva nem is lehetséges más elrendeződés. Amíg a kapcsolatokat egyenként végigvizsgáltam és elemeztem, mindinkább tisztázódott előttem az egyes tanulók egymás közötti helyzete, egymáshoz és a közösséghez való kapcsolata az adott pillanatban. Azért hangsúlyozom az „adott pillanat”-ot, mert a közösség szakadatlan fejlődésben van, amelyet a szociometriai vizsgálat segítségével is mindig pozitív irányban kell fejlesztenünk.

Amikor minden kérdést külön feldolgoztam, elkészítettem azt a mátrixot, amelybe összevontam tanulónként az összes pozitív és az összes negatív választásokat. A táblázat függőleges rovatába kerültek a választók, a vízszintes sorokba pedig a választottak jelzései. Egészen egyszerűen csak pozitív (+) és negatív (-) jelzést használtam. A sorok végén a két jelzés részére rovatot készítettem, ahová minden tanulónak összegezett választási eredménye került. Így pontosan sikerült kimutatnom, kit kik és hányan választottak mindkét értelemben. (5. ábra.)

Kia választó

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20				
1																						0	11	
2					+			-	+		+	+											4	1
3																							0	11
4					+			+	+		+												6	0
5					+																		5	1
6					-			+															4	2
7																							0	1
8					+			+															4	0
9						+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		9	2
10					+																		5	0
11					+	+	+	+	+	+	+												3	0
12								+	+	+													5	0
13																							0	10
14																							0	15
15																							2	1
16								+															2	0
17					+																		4	0
18								+															2	1
19					+	-		+															1	4
20																							1	4

5. ábra

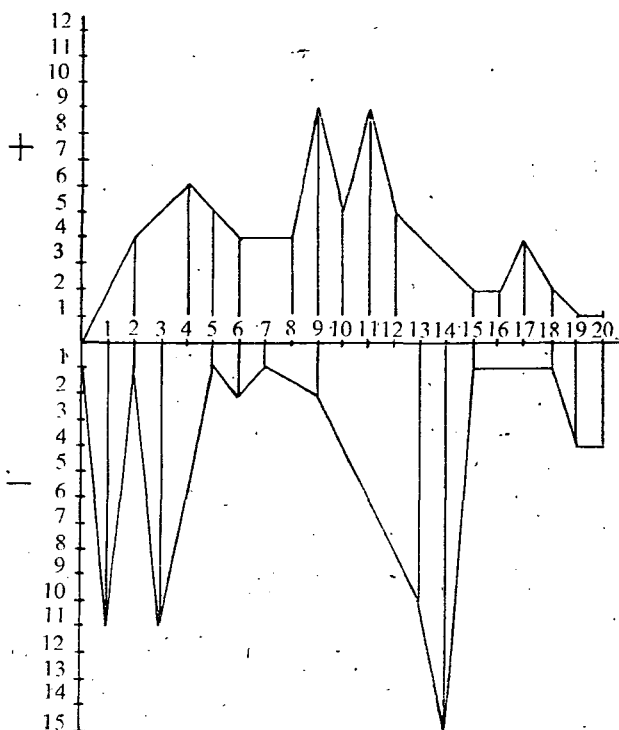
Ha csak az eredményeket néztem, már akkor is kitűntek a szociometriai szegények és a szociometriai gazdagok, de látványosnak még ez a táblázat nem mondható.

Mindenki számára könnyen világossá válik az osztálykép akkor, ha a mátrix eredményeit grafikonra vetítjük. (6. ábra.) A grafikon függőleges részén felfelé a pozitív, lefelé a negatív szavazatok számát jelöltem, míg a vízszintes vonalán a tanulók számai szerepelnek. A mátrixban összegezett eredmények kerültek a grafikon adataiként jelölésre. Ez az ábrázolás most rendkívül világosan mutatja egyenként a tanulók helyzetét az osztályban. Ha az osztályfőnök nagy figyelmet fordít osztályának közösségi fejlődésére, a megismételt felmérésekkel ilyen grafikonos ábrázolás mellett nyomon követheti a fejlődés irányát.

A grafikon szerint a legtöbb szavazatot a 9-es és a 11-es számmal jelölt tanulók kapták a pozitív oldalon. A kettőnek azonban mégsem azonos az értékelési eredménye, mert bár mindkettő 9 pozitív szavazattal rendelkezik, a 9-es tanuló kapott 2 negatív szavazatot is, a 11-es pedig csak pozitív szavazatot.

Az osztályban három szembetűnően kedvezőtlen helyzetben levő tanuló az a két, már az előbb is ismertetett „erős” fiú, akik a verekedésen és a kötekedésen kívül semmilyen tevékenységet nem akarnak a közösség „érdekében” vállalni. A harmadik fiú: a körsemán jelölt 14-es számú pedig éppen azért válik ki a többiek közül, mert mindent szívesen vállal, de a tanárok előtt csak a saját érdemeinek elismertetésére

törekszik. Társaival szemben fölünyes, fitogtatja fizikai erejét, a lányok pedig kifogásolják, hogy a tisztaság sem a legerősebb oldala. A kirívó szavazatszámokon kívül sok középhelyet elfoglaló tanuló van.

6. ábra

A legutolsó, látszólag különálló hetedik kérdés szavazatainak feldolgozása után kontrollálni lehet az előbb bemutatott osztályképet. A kérdőív szélén kialakított kis négyzetben a tanulók társaikat saját szubjektív értéktételekük sorrendjében számozták végig. Teljesen rájuk bízom, hogy milyen értékmérőt alkalmaznak. Az eredmények birtokában úgy érzem: ez az elgondolásom bevált, mert mindenkit befolyásol ugyan a barátság, a rokonszenv, a személyi érdek stb., tanulóim többsége éppen az őszinte belső indítékok következtében értékelt reálisan. (7. ábra.)

A feldolgozásnál elkészített táblázatban mindenkinek mindenkitől kapott értékelő számát vettem alapul. Összegeztem az eredményt, a kapott pontszámokat. Első helyre került a 12-es tanuló. Ha a grafikont nézzük, ez a kislány csupán 5 pozitív szavazattal rendelkezik és negatív szavazata nincs. Hogy lehet az, hogy a kontroll-táblázaton az első helyen áll, de szociometriailag nem a leggazdagabb. Ugyanakkor feltűnő az is, hogy a szociometriailag leggazdagabb 9-es tanuló az értékrendszerben a 4. és a 11-es szociometriailag szintén gazdag tanuló pedig a kontroll-táblázaton a nyolcadik helyre szorult.

Mivel az értékeléshez nem kell indoklást írni, mint a pozitív és a negatív társválasztásoknál, így nem maradt más hátra számomra, mint ennek a 12-es tanulónak a részletesebb egyéniségvizsgálata. Érdekessége a dolognak, hogy ebben az osztály-

Aki választ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	Össz. pont	Helyezés		
Akit választott	1	16	18	14	15	14	11	19	19	9	19	12	18	11	14	9	13	17	16	20	10	294	18	
	2	2	10	4	2	12	7	4	4	3	2	2	4	4	5	2	7	12	15	5	6	112	3	
	3	17	17	20	14	13	4	14	15	10	15	20	20	12	13	10	11	16	2	6	15	264	15	
	4	13	19	17	13	3	15	15	13	12	14	13	11	10	12	11	12	18	1	4	2	228	11	
	5	3	3	5	3	11	18	5	1	4	4	4	2	8	3	3	2	7	6	1	14	107	2	
	6	11	9	11	12	16	8	10	12	14	11	5	19	18	11	12	19	3	19	7	7	234	12	
	7	15	6	12	11	17	10	11	14	11	13	10	12	19	15	14	18	4	18	8	13	251	13	
	8	6	5	2	10	10	9	2	6	13	7	1	8	5	6	4	5	8	4	9	12	132	5	
	9	5	8	13	4	4	1	6	7	2	5	9	5	7	7	5	8	11	7	10	3	127	4	
	10	9	14	6	9	5	5	13	9	5	10	14	7	6	8	13	9	9	8	11	17	187	9	
	11	7	11	3	8	9	13	3	5	6	6	11	9	3	9	6	10	10	3	12	18	162	8	
	12	1	1	1	1	1	6	1	2	1	1	3	1	1	1	1	1	1	1	9	13	1	48	1
	13	20	20	18	19	20	13	20	20	18	20	19	17	17	20	20	17	19	17	15	19	368	20	
	14	19	16	19	20	19	20	18	16	20	16	18	16	16	19	16	20	20	20	20	15	363	19	
	15	12	12	8	16	6	14	17	17	17	18	15	13	15	10	19	14	14	10	2	8	257	14	
	16	8	2	10	6	2	16	7	8	7	8	8	6	2	2	7	6	2	11	16	4	138	6	
	17	4	4	7	5	15	2	8	3	8	3	6	3	9	4	8	3	6	12	17	9	146	7	
	18	10	15	15	7	8	7	9	10	15	19	7	10	14	16	15	4	13	13	18	10	224	10	
	19	14	13	16	18	7	12	16	20	16	17	17	15	13	17	17	15	15	5	3	11	277	16	
	20	18	7	9	17	18	19	12	18	19	12	16	14	20	18	18	16	4	41	19	5	291	17	

7. ábra

ban levő kevés kislány közül az egyikről van szó. Ez a kislány I. osztálytól kezdve kitűnő tanuló, példás, szorgalmú, mindig órszervezőnek választották, teljesen megbízható, nem dicsekvő, szerény, nem keresi kihívóan a tanár elismerését, ötösnél rosszabb jegye alig van. Bármikor, bármilyen versenyben (sport- és kulturális, tanulmányi vagy úttörővel kapcsolatos) mindig helytáll. Vezetőszerepet képes a társai között betölteni. Az első hely tehát indokolható. De miért ért el csupán 5 pozitív szavazatot a szociometriai szavazás során? Biztosan azért, mert amikor értékelni kellett őt az egész osztály értékrendjében, az osztálytársak elismerték kiemelkedő érdemeit, tehát reálisan értékelték, de amikor társnak, játszótársnak, vagy vendégnek csak öten választották, akkor már azok, akik vetélytársat látnak benne, mellőzték őt, ugyancsak azok a gyenge tanulók is, akik megukfelettinek elismerik ugyan, de nem keresik a barátságát. Az is érthető, hogy ebben a korban a fiúk nem fognak barátnak választani egy még olyan kiváló leányt sem, még ha el is ismerik értékes tulajdonságait.

Az utolsó két helyre a szociometriailag legszegényebb tanulók kerültek. Az utolsó

helyre értékelt tanuló szociometriailag 10 negatív szavazattal rendelkezik, úttörő-foglalkozásokra nem jár, láthatóan ezt a közösséget nem szereti, de társai sem szíve-lik őt. Kisiparos szülők gyermeke, erősen anyagiassal beállítottágú, számára az iskola csupán szükséges rossz, míg szakmát nem tanulhat. Barátja nincs, de számára ez nem is probléma. Sokat csavarog az utcán, a gyerekeket árkot ugrani tanítja, olykor a járókelőket csúfolni, bosszantani stb. Önmagát sem értékeli sokra. A 17. helyre jelöli saját magát.

Lássuk, hogyan áll a helyzet a fizikai dolgozók gyermekeivel. Iskolánk igen nagy gondot fordít nevelésükre, nagy figyelemmel kísérjük fejlődésüket és megteszük a szükséges intézkedéseket is érdekükben. A szociometriai felmérés fontos célja volt az is, hogy felmérjem helyüket az osztályközösségben és felhasználjam az így nyert információkat a megsegítésükre. Az 1-es és a 3-as számú tanuló 11 negatív szavazattal feltétlenül a szociometriai szegények sorába tartozik, de a többi fizikai dolgozó szülők gyermeke sokkal kedvezőbb helyzetben van.

5. Következtetések a jövőre, tervek készítése

A felmérés adott időpontban mutatja az osztályközösség tagjainak kapcsolatait, az egyes tanulók érzelmi megnyilvánulásait. A felmérés megismétlése mindenképpen indokolt, ha az osztályfőnök új ülésrendet akar készíteni, táboreosztást készit, munkabrigádot szervez, de akkor is, ha a közösség általános fejlődését és főleg a fejlődés irányát kívánja ellenőrizni. A felmérés végző célja mégis az, hogy hasznos és megbízható következtetések levonásával megtegyük azokat az intézkedéseket, melyek az osztálystruktúra pozitív megváltoztatásához vezetnek. A pozitív vonások érvényesülésének tehát tudatosan nagyobb lehetőséget kell biztosítanunk, a negatív, visszahúzó erők hatáskörét addig kell szűkíteni, amíg megszűnnek, mint hatótényezők.

A feladat bonyolultsága abban mutatkozik, hogy a gyermekek formálása, nevelése, az egyén alakítása kihat a közösségre és ugyanakkor a közösség emberformáló tevékenysége visszahat az egyénre. Ennek a kölcsönhatásnak az érvényesítése és egyensúlyban való tartása az osztályfőnök nevelőmunkájának egyik fontos tényezője. Ebből a célból terveket készítettem és egyiket-másikat már meg is valósítottam, mások még folyamatos megvalósításra várnak a jövőben. Melyek tehát a szociometriai felmérésből levonható legfontosabb következtetések?

a) A magányos és a negatív szavazatok többségét kapott tanulók helyzetét kell legelőször megváltoztatni. Ha sikerül a szociometriailag szegény tanulókat valamelyik kis közösséghez kapcsolni, akkor alapvetően megváltozhat az egész osztály közösségi arculata. A 14-es számmal jelzett, legszükségesebb helyet elfoglaló fiú szervezte meg a nőnap virágbeszerzést, gyűjtötte össze órsének tagjait és komoly elismerést kapott leányajtajásaitól a figyelmes és körültekintő munkáért. Ez a gyerek eddig is készséges volt, de ez mindig a tanár felé irányult és ezért osztálytársai stréberséggel vádolták. Ezentúl több olyan feladattal bízom meg, amely az osztály közös problémái közé tartozik. Nevelési terveimről a csapatvezetőt is tájékoztatom. A két, erős-fizikumú és gyenge tanulmányi eredményű fiútanuló szociometriai gazdagítása hosszabb időt vesz igénybe. Mindketten fizikai dolgozó szülők gyermekei, mindkét szülő dolgozik, a gyermekek nem napközisek. A családlátogatáskor meggyőződtem arról, hogy a szülőktől nem kapnak tanulmányi segítséget, de még ellenőrzésben sem részesülnek. Mindketten matematikából és az orosz nyelvből állnak leggyengébben, de a tanárjelöltek korrepetálását ezek a fiúk sohasem vették igénybe. Megbeszéltem a szülőkkel, hogy hetenként kétszer a fiúk megjelennek a korrepetáláson, fékezik verekedő kedvüket és egyenesen hozzám fordulnak, ha az osztályközösségben valamilyen összeütközésük támad. Megbeszéltem az úttörő őrsrel is, hogyan támogassák a két fiú javulási folyamatát. Remélem, hogy a szülőkkel és az osztályközösséggel való összefogásnak előbb-utóbb meglesz a pozitív eredménye.

b) A rangsorolás élen szereplő kislány jellemzéséből már kitűnik, hogy milyen jó szervező és irányító képességekkel rendelkezik. Már ebben a korban is gondolnunk kell a tanulói önkör-

mányzatra és a közeletiségre való nevelésre, hiszen itt az iskolában a szocialista demokratizmus, a társadalomért érzett felelősség és a haladó gondolkodás alapjait rakjuk le. Ez a felmérés is megmutatta, hogy a centrumban levő tanulók nagy vonzó erőt gyakorolnak társaikra, amelyet a közösség formálásának érdekében tudatosan kell kihasználnunk. Nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy a negatív tulajdonságok is lehetnek néhány tanulóra vonzó hatással. Annál inkább döntő osztályfőnöki feladat a központban levő tanulók nevelése, irányítása, mert a vezető egyéniségek pozitívan hatnak a közösségre és a magányos tanulóknál éppen rajtuk keresztül nyilvánul meg a közösségi hatás.

c) Az egyéni és a csoportfeladatok kijelölésével, irányításával és ellenőrzésével — az iskolai demokratizmus teljes tiszteletben tartása mellett — az osztályt be lehet vonni az egész iskolaközösség munkájába. Rendkívül tanulságosnak és időszerűnek tartom idézni éppen itt Makarenko egyik híres megállapítását:

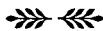
„Ha az iskolában olyan pedagógusközösség van, amelynek minden tagja szemében az egész iskola sikere áll az első helyen, a saját osztályának sikere a második helyen, s az ő személyes nevelői sikere csak a harmadik helyre szorul, akkor az ilyen közösségben igazi nevelőmunka folyik.”

Osztályomban két úttörő órs van. Mozgalmi feladataik részben megszabottak, de önkéntes vállalásokban is bővelkednek. A rajvezető az osztályfőnök. Ésszerű ez a megoldás, mert így az osztályfőnök nem csupán az összehangolt tanulmányi munka, de a közösségi, mozgalmi és társadalmi tevékenység vezetője is.

Úgy érzem, hogy ezzel a szociometriai vizsgálattal igen sok értékes tapasztalatot gyűjtöttem és az új tervek készítéséhez is sok segítséget kaptam. A tanév végén egy újabb vizsgálat mutatja majd meg számomra az osztály közösségi fejlődésének irányát. Korántsem gondolom természetesnek, hogy osztályomban minden megváltozik egycsapásra, azonban a türelmes, következetes és tudatos nevelőmunka során születő minden eredmény még nagyobbak elérésére serkent.

FORRÁSMUNKÁK:

1. Budai Ilona: A közösség kialakításának kezdeti problémái (Csongrád megyei nevelők pedagógiai tapasztalatainak gyűjteménye 1963—64).
2. Dr. Geréb György: Pszichológiai eljárásmod a gyermeki közösség dinamikájának feltárására (Módszertani Közlemények, Szeged 1962. II/3.).
3. Dr. Kozma Tamás: Szociometria az osztályfőnöki munkában (A gyorsuló időben, Békéscsaba 1971.).
4. Dr. Mérei Ferenc: A szociometria módszerei és jelenségvilága (Pedagógiai Szemle 1969. 7—8. szám).
5. Dr. Riesz Béla: Az osztályközösség struktúrájának vizsgálata a szociometria módszerével (Módszertani Közlemények, Szeged 1968/5.).
6. Várhegyi György: A tanulóifjúság társas kapcsolatainak elemzése (Iskolavezetés I: A Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest 1970.).
7. Zentai Károly: Az osztályközösség kialakításának lélektani alapjai (Módszertani Közlemények, Szeged 1962. II/1.).

DR. MÉRETEI KLÁRA

Országos Közegészségügyi Intézet

A gyakorlóiskolák egészségügyi helyzete

(Befejező rész)

Az épületek kialakítása építésük időpontja szerint változó, a legtöbb emeletes tömbépület. 6 iskolában a középfolyosós, 7 helyen a kedvezőbb oldalfolyosós építészeti megoldást alkalmazták. Legtöbbször a folyosók szolgálnak zsbongóul is, eme-